

TEORIJSKI OSVRT NA LINGVISTIČKI FENOMEN PREBACIVANJA KODA

Sažetak: U ovom radu izložen je, ukratko, teorijski okvir lingvističkog fenomena prebacivanja koda u univerzitetskom diskursu, u komunikaciji koja uključuje različite govorne uloge, u istom ili različitom socijalnom okruženju. Prebacivanje koda ćemo posmatrati u opštem smislu kao prelazak sa jednog koda (varijeteta, dijalekta, funkcionalnog stila i sl.) na drugi u istom jeziku, u univerzitetskom socijalnom okruženju, i kao specifičnu diskursnu strategiju govornika.

Cljučne reči: prebacivanje koda, univerzitetski diskurs, analiza diskursa, diglosija, kod

Uvod

Lingvistički fenomen prebacivanja koda, engl. *code switching* (CS), u univerzitetskom diskursu, u univerzitetskim učionicama, u toku učenja, komunikacije na relacijama profesor–student, student–student, profesor–profesor je vrlo malo istraživana kako u svetu tako i kod nas. Proučavanje prebacivanja koda nije moguće bez analize diskursa pa se stoga analizi ovog fenomena pristupa, upravo, metodama analize diskursa.

Prebacivanje koda, diglosija i bilingvizam

2.1. Prebacivanje koda je jezički fenomen za koji u naučnoj literaturi susrećemo različite definicije, kao i različite pristupe njegovom proučavanju.

Jedan od prvih naučnika koji se bavio osvetljavanjem ovog fenomena je, svakako, Gamperc. Svoja prva zapažanja je izneo u knjizi „Diskursne strategije“ objavljenoj 1982. godine.

Gamperc navodi nekoliko osnovnih pojava ovog fenomena: citat, specifikacija poruke, isticanje, ubacivanje, ponavljanje.

Ukoliko se prebacivanje koda javlja u formi citata to znači da govornik jasno ističe prelazak sa jednog koda na drugi, kao neodvojivog dela njegovog diskursa tj. govora u kojem je produkovan.

Ukoliko se prebacivanje koda javi u formi specifikacije poruke onda ima za cilj da primaocu poruke, promenom koda, uputi određenu metaporuku.

Prebacivanje kod u formi isticanja koriste bilingvalni govornici sa ciljem jasno ukazivanja ili filtracije poruke.

Kada se prebacivanje javi u formi ponavljanja onda je ona svedena na prostu reprizu već rečenog, bilo da se radi o celoj poruci ili delu poruke.

Ovaj lingvistički fenomen može da se posmatra u užem i u širem smislu.

Prebacivanje koda, u širem smislu; podrazumeva fenomen prelaska govornika sa jednog na drugi kod u okviru istog diskursa.

U užem smislu prebacivanje koda se odnosi na prelazak sa jednog koda na drugi ali u okviru istog jezika.

Prebacivanje koda se najčešće proučava kroz prelazak sa jednog jezika na drugi tj. sa L1 na L2, znači u širem smislu.

U univerzitetskom diskursu srećemo ovaj fenomen u svim njegovim pojavnim oblicima. Od prelaska sa L1 na L2, sa jednog dijalekta na drugi, iz jednog funkcionalnog stila u drugi i sl., a sa ciljem isticanja svog stava, odnosa prema govorniku ili sadržaju.

Uzroci pojave ovog jezičkog fenomena su, najčešće, promena socijalnog okruženja, teme, sagovornika, namere itd.

Možemo govoriti o nekoliko funkcija prebacivanja koda:

1. funkcija prikriivanja i razotkrivanja kada prebacivanje koda biva sredstvo prikriivanja ili razotkrivanja, npr. pripadnosti, znanja i sl.
2. funkcija markiranja kada je prebacivanje koda sredstvo kojim se markiraju formalne, odnosno neformalne sociolingvističke situacije.
3. funkcija definisanja kada je prebacivanje koda lingvističko sredstvo kojim se definišemo kao pripadnici određene socijalne grupe.

Na osnovu ovoga možemo zaključiti da prebacivanje koda ima ulogu da ukaže na naš identitet, kreira sagovornikovo mišljenje o nama, i ukaže na vrstu socijalne relacije među govornicima.

Upotreba jednog ili drugog koda može da utiče u uključivanje ili isključivanje govornika iz određene socijalne grupe. Neretko upotreba određenog koda definiše i stav sagovornika prema sagovorniku. Upotreba određenog koda je stvar izbora govornika uslovljena nekim ciljem koji govornik ima u određenoj socijalnoj situaciji.

Upotreba određenog koda, bez obzira da li se radi o drugom jeziku ili bilo kojem jezičkom varijetetu, uslovljena je samo socijalnom situacijom i ciljem govornika a ogleda se u izboru dijelekatskih karakteristika, leksike, fonetskih karakteristika i sl.

Najčešće se prebacivanje koda u univerzitetskom diskursu dešava upravo na nivou izbora leksema kao sredstava kojim se govor formalizuje ili defromalizuje. U univerzitetskom diskursu upravo ovo su jedni od osnovnih uzroka izbora odgovarajućeg koda, dok ciljevi mogu da budu različiti zavisno od potrebe učesnika u komunikacijskom procesu.

Lori Anderson je, pručavajući komunikativne procese u jezičkoj učionici, došla do dva osnovna principa koji utiču na izbor koda:

1. Princip prednosti koji se bazira na nastojanju govornika da prilagodi svoj kod sagovornikovom i tako otvori komunikacioni kanal. Valjana ko-

munikacije je najčešće moguća jedino ako učesnici u komunikativnom procesu upotrebljavju isti kod. Ukoliko pod valjanošću podrazumevamo ostvarivanje razumevanja kao komunikativnog cilja.

2. Princip istaknutosti koji je dijametralno suprotan prethodno navedenom principu i podrazumeva izbor određenog koda sa ciljem isticanja različitosti ili pravljenja distance.

Prelazak sa jednog koda na drugi može biti: lagan ili jasno istaknut.

Kod jasno istaknutog prebacivanja koda prelazak je praćen nekim jasno uočljivim znacima od lingvističkih do metalingvističkih, npr. pauza. Drugi način prebacivanja koda dešava se spontano, tj. bez neke posebne najave.

2.2. Diglosija je jezički fenomen sa kojim se, neretko, prebacivanje koda poistovećuje a, ponekad, čak i sa pojmom bilingvizma. Sva tri lingvistička fenomena se u nekoj meri pojavljuju u univerzitetском diskursu te, da bi se izbegle ovakve zabune, važno je ukazati u na osnovne razlike između ovih, bliskih lingvističkih fenomena. Sva tri fenomena upućuju na dva jezika ili varijeteta. Pojmovi bilingvizam i diglosija u svojoj sušini upućuju na isti fenomen. Reč bilingvizam vodi poreklo iz latinskog jezika dok reč diglosija vodi poreklo iz grčkog. Iako se na prvi pogled čini da su slični oni označavaju različite lingvističke pojave. Sve u svemu sva tri pojma se dešavaju na nivou jezičkih, odnosno varijetetskih kontakata.

Diglosija je funkcionalni jezički rascep, koji susrećemo gotovo svuda gde susrećemo, u svakodnevnoj upotrebi, narodne govore i stanadradni jezik. Prvi koji se opsežnije bavio proučavanjem ovog fenomena bio je Ferguson u radu „Diglossia“ objavljenom 1959. u „World Journal-u“. Na ovaj fenomen je ukazao na primerima iz sociolingvističkih situacija u Grčkoj, gde je zabeležen prelazak sa katarevuse na demotiku tj. sa standarnog jezika na narodni; Švajcarskoj, gde je zabeležen prelazak sa švajcarskog nemačkog na nemački; kod arapskih govornika, gde je identifikovana kroz prelazak sa književnog arapskog na neki od dijalekata; na Haitiju, gde je identifikovana kao alternacija između kreola i francuskog jezika.

Diglosija upućuje na jezičku situaciju kada su u upotrebi dva jezika ili dijalekta u jednoj jezičkoj zajednici. Jedan od njih se upotrebljava u svakodnevnoj komunikaciji i smatra se nižim tj. *low* (L) dok se drugi, koji se upotrebljava u službenoj komunikaciji, književnosti smatra višim tj. *high* (H).

2.3. Bilingvizam se može posmatrati kao sposobnost pojedinca ili cele jezičke zajednice da ravnopravno i podjednako, komunicira na dva jezika. Bilingvalni govornici često imaju razvijenu strategiju kada upotrebljavaju jedan ili drugi jezik. Na izbor jednog ili drugog jezika pored lične strategije utiču i lingvističke navike bilingvalne zajednice. Čini se da se bilingval u potpunosti može da služi sa dva jezika samo u bilingvalnoj zajednici tj. među drugim, istim, bilingvalima.

Bilingvali mogu biti:

- aktivni tj. oni koji podjednako razumeju i podjednako govore dva jezika, i

- pasivni, takozvani receptivni, tj. oni koji podjednako razumeju dva jezika ali ih ne govore podjednako.

Sa ovim pojmom usko je povezan i pojam multilingvizma, pojave kada pojedinac ili jezička zajednica govore i razumeju više jezika. Ova pojava je, iako retka, češća na nivou govornika nego cele jezičke zajednice.

Bilingvizam je posebno interesantan onim lingvistima koji se bave proučavanjem usvajanja govora kod dece.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je prebacivanje koda nadaređen pojam pojmovima diglosije i bilingvizma. Bilo kakav prelazak sa jednog koda, ma kakav on bio, na drugi se naziva prebacivanjem koda.

Univerzitetski diskurs

Univerzitetski diskurs, kao specifična vrsta diskursa, kojim se služi samo određena grupa ljudi u određenim situacijama, posebno je zanimljiv za analizu prebacivanja koda, mada se lingvisti nisu mnogo zanimali za ovaj jezički fenomen kao ni za univerzitetski diskurs uopšte. Ozbiljniju analizu univerzitetskog diskursa, a sa stanovišta ovog fenomena, započeo je Gamperc 80-ih godina XX veka. Pored Gamperca značajan doprinos proučavanju ovog fenomena u univerzitetskoj učionici dali su, između ostalih, Martin–Jones (2000), Simon (2001), Zabrodska (2007) itd. Oni su, najvećim delom prebacivanje koda posmatrali kao pedagoško-komunikativnu bilingvalnu strategiju.

Diskurs, kao neprekinuti odlomak jezika, može da se pojavi u dva medijuma: pisanom i govornom.

U pisanom medijumu prebacivanje koda se ređe susreće, osim ako se za cilj ima isticanje npr. dijalektoloških, žargonskih i drugih jezičkih karakteristika.

Prebacivanje koda je češće u govornom medijumu i to delom zbog same prirode govora da se, veoma brzo, prilagodi nastaloj sociolingvističkoj situaciji i cilju koji se želi postići, a koji može biti i trenutno prepoznat, npr. kroz nerazumevanje nekog prezentovanog dela predavanja ili objašnjenja pri odgovaranju na ispitno pitanje i sl. Prebacivanje koda je uzrokovano, često, bukom u kanalu, tj. kada neki spoljašnji faktor izazove smetnje ili nesporazume na relaciji pošiljalac–primalac poruke. U ovakvim situacijama ono postaje odlično sredstvo za prevazi- laženje problema u komunikaciji.

Prebacivanje koda može da se javi uzrokovano socijalnim statusom govornika, učesnika u diskursu.

Relacija student–profesor je uzročnik pojave jednog, dok relacija student–student ili profesor–profesor pojave drugog koda.

Univerzitetski diskurs je samo prividno nedinamičan, okoštao. U ovom diskursu, koji se gradi na učešću profesora i studenata izbor koda, bilo da se radi o jeziku, dijalektu ili žargonu, zavisi od, pre svega, stepena poznavanja sagovornika, statusa moći, poslovnih i socijalnih pozicija, uzajamnog odnosa i cilja koji se želi postići.

Izbor odgovarajućeg koda u univerzitetskom diskursu je deo tzv. kulture govora, kao težnje ka odnegovanom jeziku, unapređenju govornih sposobnosti, a sa ciljem da se govornik što bolje prilagodi socijalnoj situaciji.

Sve u svemu, nema uspešne komunikacije ukoliko učesnici u komunikativnom procesu ne raspolažu istim kodom ili kodovima, i ako se ne rukovode istim pravilima njihovog izbora. Ukoliko sagovornici ne raspolažu sa istim kodovima i pravilima verovatno, neće doći do odgovarajućeg fdbeka.

Zaključak

Na osnovu ovoga možemo zaključiti da prebacivanje koda, kao fenomen koji podrazumeva bilo kakav prelazak sa jednog jezičkog koda na drugi, ima ulogu da ukaže na naš identitet, kreira sagovornikovo mišljenje o nama, i ukaže na vrstu socijalne relacije među govornicima.

Za uspešnu komunikaciju je potrebno poznavati iste kodove koje poznaje naš sagovornik, kao i pravila njihove upotrebe.

U univerzitetskom diskursu se može identifikovati uspešno prebacivanje koda na svim jezičkim nivoima i u različitim socijalnim situacijama.

Literatura

Štampane monografske publikacije

- Bernstajn, B. 1979. *Jezik i društvene klase*, Beograd: BIGZ.
- Bugarski, Ranko. 1991. *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Bugarski, Ranko. 1986. *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta.
- Bugarski, Ranko. 1983. *Lingvistika o čoveku*, Beograd: Prosveta.
- Gumperz, J. J. 1982. *Discourse Strategies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferguson, C. A. 1971. *Language Structure and Language Use*, Stanford: Stanford University Press.
- Polovina, V. 1987. *Leksičko-smenatička kohezija u razgovornom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.

Antologije i zbirke, članak iz zbornika

- Milroy, L. and Mueyskin P (eds). 1995. *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putz, Martin and JoAnne Neff-van Aerselaer, eds. 2008. *Developing Cross-Cultural Pragmatics: Interlanguage Cross-Cultural Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Članak iz časopisa

- Anderson, L. 2003. Processi di commutazione di codice nella classe di lingua: *Le Lingue in classe*, Roma: Coracci, 75–91.
- Bista, Krishna. 2010. Factors for Code Switching among Bilingual English Students in the University Classroom: A Survey. *English for Specific Purposes Word*, 29, 95–115.
- Ferguson, C. A. 1959. Diglosia: *Word*, 15, 324–340.
- Zabrodskaja, Anastassia. 2007. Russian-Estonian Code-Switching in the University: *Arizona Working Papers in SLA and Teaching*, 14, 123–127.

Prilog sa interneta

- Sert, O. 2006. The Factors of Code Switching in ETL Classrooms: *The Internet TESL Journal*. Dostupno na <http://itesy.org/articles/sert-codeswitching.html>. [04.03.2008.]

Prevodi

- Kristal, D. 1995. *Kembrička Enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- Serl, Džon. 1992. *Govorni činovi: ogled iz filozofije jezika*, prev. M. Đukić. Beograd: Nolit.

Jelena Vojinović-Kostić

THEORETICAL REVIEW OF THE CODE SWITCHING LINGUISTIC PHENOMENON IN UNIVERSITY DISCOURSE

Summary: This paper offers, in brief, the theoretical review of the code switching linguistic phenomenon (CS) in university discourse, in communication that includes different speech roles, in the same or in the different social surrounding. Code switching is an alternation between two language codes, between speakers who have the same knowledge of language codes and of the social rules that affect their choice. Code switching, in the narrow and broader sense, was studied by many linguists through discourse analysis.

In this paper we will observe CS in broader sense, as switching from one code (variety, dialect, functional style, etc.) to another of the same language in the social university surrounding. We will observe it as a specific discourse strategy of a speaker. We will point to term diglosia and its distinctive characteristics as compared to the central idea of this paper, then, we will point to the verbal analysis and the different concepts of studying code switching process, as well as the beginnings of its studying in university discourse.

Key words: code switching, university discourse, discourse analysis, diglosia, code